

Stanisław Gądecki

Trudności związane z tłumaczeniem Pisma Świętego na przykładzie 2. Księgi Machabejskiej

Collectanea Theologica 69/1, 63-96

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BP STANISŁAW GADECKI, GNIEZNO

TRUDNOŚCI ZWIĄZANE Z TŁUMACZENIEM PISMA ŚWIĘTEGO NA PRZYKŁADZIE 2. KSIĘGI MACHABEJSKIEJ.

Przekładanie Pisma Świętego mają wielowiekową tradycję, prawie tak długą jak same jego narodziny. Zanim powstał sam kanon biblijny, już istniały przekłady Pisma, których głównym problemem była zawsze odpowiedź na pytanie: w jaki sposób dokonać tłumaczenia, aby oddało ono dokładnie to, co jest rzeczywiście obecne w tekście hebrajskim i greckim?

Dawne tendencje w sposobie tłumaczenia Pisma Świętego

Już po powrocie z wygnania babilońskiego, w VI w. przed Chr., niewykształcona część Izraelitów była w stanie porozumiewać się tylko w języku aramejskim, który był oficjalnym językiem imperium perskiego. Lektura Pisma Świętego hebrajskiego przedstawiała już pewien problem, porównywalny ze zrozumieniem łaciny przez dzisiejszych Włochów. Już wtedy potrzebne było tłumaczenie na język ludowy i o takim właśnie przekładzie wspomina księga Nehemiasza: „Czytano więc z tej księgi, księgi Prawa Bożego, dobitnie, z dodaniem objaśnienia, tak że lud rozumiał czytanie” (Ne 8,8). Objaśnienie to odbywało się właśnie w języku aramejskim i polegało nie tylko na przekładzie z języka hebrajskiego na język aramejski, ale i na dodawaniu odpowiednich komentarzy, koniecznych do ówczesnego rozumienia Prawa przez ludzi żyjących w odmiennych warunkach. Był to zatem nie tylko przekład, ale i towarzysząca mu parafraza, która rozwijała sens tłumaczonego tekstu oryginalnego. Parafrazę tę, dokonywaną dla tzw. celów duszpasterskich, nazywano *targumem*.

Następnym przekładem tekstu Starego Testamentu, tym razem z hebrajskiego na grecki, była *Septuaginta* (III-I w. przed Chr.). Ten najstynniejszy i najbardziej rozpowszechniony przekład grecki Starego Testamentu został dokonany przez wielu różnych tłumaczy i z tego powodu ma bardzo różnorodny charakter, od tłumaczeń całkowicie literalnych

do całkowitej parafrazy. W jednych księgach odzwierciedla bardzo wysublimowany styl, w innych księgach – mizerny.

Jeszcze większy rozgłos uzyskała Wulga, przekład na język łaciński (IV-V w. po Chr.). Papież Damazy w 382 r. powierzył to zadanie Hieronimowi. W odniesieniu do Nowego Testamentu była to najczęściej rewizja już istniejących przekładów. Gdy chodzi zaś o Stary Testament, było to prawdziwe tłumaczenie z języka hebrajskiego i aramejskiego z odwołaniem się do tradycji rabinackich. Św. Hieronim wyłożył własną metodę przekładu w *Liście do Pommachiusza, O najlepszym rodzaju tłumaczenia* oraz *Liście 106 do Sunniasza i Fretelasa*, w pierwszych, systematycznych opracowaniach problemu przekładu biblijnego w starożytności chrześcijańskiej. Odwołując się do Cyserona, (*De optimo genere oratorum*, 13-14) i Horacego (*De arte poetica*, 133-134), Hieronim odrzucił tłumaczenie literalne, słowo w słowo, a przychylił się do konieczności tłumaczenia sensu tekstu. *Non verbum e verbo, sed sensum exprimere de sensu*. Jego pracy miały przyświecać dokładność filologiczna oraz stosowność literacka. Dobry tłumacz nie miał nigdy stracić z oczu tego, co oznacza właściwość danego języka, dlatego np. używa on często kilku synonimów łacińskich w miejsce jednego terminu hebrajskiego. Sukces tłumaczenia Hieronimowego był tak wielki, że Wulgatę przez kilka wieków uznawano za oficjalną wersję Kościoła katolickiego.

We wczesnym okresie chrześcijańskim, razem z postępującą ewangelizacją ludów i narodów, mamy do czynienia najpierw z przekładami Pisma Świętego na języki orientalne (syryjski, koptyjski, ormiański, gruziński). Proces ten w Europie następuje znacznie później, bo zasadniczo dopiero w dobie renesansu, odkąd zaczęto również tutaj tłumaczyć Pismo Święte na języki narodowe (niemiecki, hiszpański, francuski, angielski, czeski, polski), bądź to w oparciu o oryginalne teksty biblijne, bądź w oparciu o łacińską Wulgatę. Niektóre z tych przekładów (np. Lutra, 1534) zyskały sobie ogromny światowy rozgłos i stały się pomnikami języków narodowych, do których odwoływały się wszystkie późniejsze przekłady w danych językach. Sam Luter wyłożył swoją metodę przekładu biblijnego w *Sendbrief von Dolmetschen* (1530) w następujący sposób: dobry przekład domaga się zmiany kolejności słów, użycia spójników tylko wtedy, kiedy są konieczne, rezygnacji z terminów hebrajskich i greckich nie mających odpowiedników w języku narodowym, użycia zdań w celu przełożenia pojedynczych terminów oryginału, zmiany metafor na wyrażenia niemetaforyczne i na odwrót. Istotę ówczesnego (XII w.) doświadczenia przekładu na języki narodowe zebrał Majmo-

nides mówiąc: „Ktokolwiek pragnie tłumaczyć z jednego języka na inny i zamierza oddać za każdym razem jedno słowo przez inne, odpowiadające mu słowo, ogromnie się utrudzi i osiągnięcie tłumaczenia niepewne. To nie jest właściwa metoda. Przeciwnie, tłumacz powinien przede wszystkim wyjaśnić bieg myśli. Następnie, wyłożyć go i przekazać w taki sposób, aby sama myśl stała się jasna i zrozumiała w innym języku. To zaś można jedynie osiągnąć zmieniając zarówno to, co ją poprzedza, jak i to, co po niej następuje, bądź to oddając jeden termin większą liczbą słów, bądź też wiele słów tłumacząc przez jedno słowo. Pomijając jedne wyrażenia i wprowadzając inne, tak aż rozwój myśli stanie się kompletnie jasny i uporządkowany, a samo wyrażenie stanie się tak zrozumiałe, jakby było typowe dla języka, na który się go przekłada”.

Od czasów średniowiecza, także dzięki poznawaniu coraz to nowych ludów i narodów, języków i dialektów, liczba przekładów katolickich i niekatolickich wzrastała. Podczas gdy reformatorzy odwoływali się w przekładzie do języków oryginalnych, katolicy szli za Wulgatą. Zrozumiano wówczas, że przekład to nie tylko sprawa różnic między dwoma językami, ale różnic między dwoma cywilizacjami. Przekładów takich nie brakło i w Polsce. Po najstarszych Psalterzach (floriańskim i puławskim), po Biblii królowej Zofii (XV w.), nadszedł szczególnie obfity w tłumaczenia, nie bez wpływu nowych ruchów religijnych, wiek XVI. Psalterz Mikołaja Reja (1545), Nowy Testament Królewiecki (1551-1553), Nowy Testament Scharfenberga (1556), Biblia Leopoldy (1561), Biblia Brzeska (1563), Nowy Testament Czechowica (1577), parafraza Kochanowskiego (1579), wreszcie przekłady Jakuba Wujka (1593, 1594, 1599), który umiejętnie wykorzystał przeszłość dla przyszłości. Jego tłumaczenie „nie posiada wyłącznie znaczenie zabytku z przeszłości, w którym możemy śledzić piękno języka polskiego w jego historycznej postaci. W dziele tym należy upatrywać coś więcej. Należy w nim widzieć trwałą wzór, wedle którego prawda i moc objawiona Słowa Bożego stale odzwierciedla się w naszej mowie”¹. Niemal całe ówczesne stulecie stało pod znakiem pięknego tłumaczenia Pisma Świętego, poszukiwania w języku polskim odpowiednich pojęć i zdań dla biblijnych treści. Było to decydujące stulecie dla tradycji polskiego przekładu Pisma Świętego. W tym czasie przekłady katolickie nawiązywały do tekstów oryginalnych za pośrednictwem Wulgaty. Katolicy za-

¹ Kard. K. Wojtyła; por. J. Chmiel, *W czterechsetlecie śmierci ks. Jakuba Wujka SJ (1541-1597)*, RBL 3,50 (1997), s. 174.

czeli tłumaczyć z języków oryginalnych dopiero na początku XX w. (cztery Ewangelie, Szczępański, 1917). Pierwszym przekładem całościowym (Starego i Nowego Testamentu), który z różnym powodzeniem starał się nawiązywać do języków oryginalnych, była dopiero Biblia Tyścialecta (1965), a za nią Biblia Poznańska (1975).

W miarę upływu czasu co wybitniejsi tłumacze nie tylko objaśniali skrótowo metody, jakimi się kierowali w swoich przekładach, ale poświęcali im wręcz całe traktaty. W XVI w. Etienne Dolet (1509-1546) jako pierwszy położył fundamenty pod jedną spójną teorię, wymieniając 5 podstawowych warunków dobrego przekładu biblijnego:

- tłumacz winien posiadać dokładną znajomość języka oryginalnego oraz języka przekładu. Znajomość języka – w szerokim tego słowa znaczeniu – oznacza wiedzę o kraju, narodzie, autorze, historii i kulturze, teologii. Właśnie tutaj istnieje ogromne pole do nieporozumień, bardzo często dodatkowo uwarunkowane osobistymi poglądami tłumacza i jego przynależnością wyznaniową. Często nadużywano tłumaczeń celem uwypuklenia różnic międzywyznaniowych i przygotowania użytecznych argumentów polemicznych;
- tłumacz winien dokładnie zrozumieć treści i zamiary autora oryginału. Inaczej dochodzi do opuszczeń albo uzupełnień nieharmonizujących i wyraźnie wypaczających myśl autora, w celu wyjścia naprzeciw rzekomym niedomówieniom tegoż autora. Nie wystarczy tu tylko powierzchowna znajomość języka, ale potrzebna jest znajomość wszechstronna, zdolna do uchwycenia wszystkich odcieni i cech literackich języka tłumaczonej księgi;
- tłumacz musi wystrzegać się przekładów literalnych, inaczej zniekształci sens oryginału i zrujnuje piękno przekładu. Zasada ta jest pozytywną reakcją na tłumaczenie Akwili, posunięte w swoim werbalizmie do absurdu. Przekłady średniowieczne cechowała tendencja do zwracania uwagi na wyrazy, często nawet z zachowaniem ich następstwa w zdaniu, co prowadziło do sporych dziwolągów językowych. Późniejsze tłumaczenia określały przede wszystkim znaczenie całych zdań. Hieronim np. nie sprzyjał parafrazie, ale unikał też werbalizmu takiego, który by raczej zaciemniał, aniżeli rozjaśniał sens zdania;
- tłumacz winien posługiwać się językiem popularnym, zrozumiałym dla wszystkich, a powinien to być nie tylko język poprawny, ale i piękny. Osiągnięcie tego celu jest niemożliwe bez pewnego świadomego, refleksyjnego stosunku do własnego języka, bez współpracy wreszcie z dobrymi językoznawcami. Całkowite uwspół-

- ceśnianie języka przekładu z jednoczesnym kompletnym eliminowaniem archaizmów, byłoby z kolei rezygnacją z dorobku języka, który się w ciągu dziejów nagromadził. Rezygnacją z dostojności i zdecydowanym pogrążeniem się w pospolitości. Język przekładu winien być zrozumiały dla wszystkich, nawet dla dzieci i ludzi prostych, powinien jednakże być zawsze, jak wiadomo, godny wzniosłych rzeczywistości, które wyraża, odmienny od potocznego sposobu mówienia, spotykanego na ulicach i placach, jednym słowem taki, aby mógł poruszyć umysły, a serce rozpalic miłością Boga²;
- przez dobór słów i ich porządek tłumacz winien starać się o osiągnięcie stylu eleganckiego i jednolitego, który by harmonizował z ogólnym brzmieniem dzieła. Powinien to być styl zrozumiały dla wszystkich, nawet dla dzieci i ludzi prostych, jednakże zawsze godny wzniosłych rzeczywistości, które wyraża³. Ze względu na charakter tekstu natchnionego nie do pomyslenia byłoby opuszczenia czy uzupełnienia tekstu oryginalnego.

Wiek XVII i XVIII przyniosły ze sobą zamiłowanie do wersji pięknych, ale niewiernych. Zadufanie w osiągnięcia ówczesnej epoki skłaniało tłumaczy do ulepszania tekstów oryginalnych, korygowania ich rzekomych błędów, eliminowania jednych wyrażań i zastępowania ich innymi. W tych czasach bardziej dbano o przekłady kulturalne, aniżeli o tłumaczenia lingwistyczne. Dotychczasowe, tradycyjne podejście do problemu zostało przewyżczone przez systematyczny traktat F. Tylera, *On the Principles of Translation*, 1790.

Diametralnie odmienne stanowisko zajął w tej samej sprawie wiek XIX, przychylając się raczej do wyobrażenia żony brzydkiej, ale za to wiernej. Wprowadzając razem z romantyzmem troskę o kulturę narodową oraz założenie o względnosci upodobań i gustów odrzucono wszelkiego rodzaju upiększanie oryginału, związane z epoką poprzednią. Starano się raczej o tłumaczenie „słowo w słowo”. Goethe nazwał to przekładem integralnym i wyselekcjonował 3 rodzaje tłumaczeń: scholastyczne (sprowadzające oryginał do zawartości jego idei), parafrazę (przedstawiające treści oryginału według własnych schematów, tzw. piękna, ale niewierna), integralne (zmierzające do tego, aby poza znaczeniem, oddać także aspekty formalne ory-

² Paweł VI, *Przemówienie do kongresu tłumaczy tekstów liturgicznych na języki narodowe*, listopad 1965.

³ E. Dąbrowski, *Nowy przekład Pisma Świętego z języków oryginalnych. Krytyczna ocena tzw. Biblii Tysiąclecia*, Londyn 1967, s. 26.

ginału, poddając je procesom naturalizacji). Teorie te znalazły swoje odbicie także na polu biblijnym, prowadząc nieraz do przekładów tak dalece literalnych, że aż odzwierciedlających składnię oryginału.

Wujkowe tłumaczenie 2 Mch

Wiek XVI, złoty wiek literatury polskiej, był z jednej strony wiekiem niepokoju i sporów, okresem ekspansji protestantyzmu, a z drugiej strony kontrreformacji katolickiej i wielkiej mobilizacji Kościoła katolickiego. Niemałą zasługą w odnowie katolickiej odegrało w Polsce tłumaczenie Wujkowe. Zasluga była tym większa, że strona protestancka miała już za sobą wydane tłumaczenia na języki narodowe, podczas gdy stronie katolickiej brakowało jasnego, wolnego od błędów i pięknego przekładu. Pracę nad takim dziełem rozpoczął ks. Wujek w 1584 r. a ukończył według jednych w 1593, natomiast według innych, w roku 1596. Sam w ten sposób pisał o stawianych sobie celach: „Niemało zacnych a pobożnych ludzi nie tylko duchownego, ale i świeckiego stanu od kilkunastu lat pilnie nas o to prosili, aby też Kato-licy mieli przekład Biblijej pilnie uczyniony i nie z samego łacińskiego, ale też z dokładaniem się greckiego i żydowskiego tekstu przełożony: który by i własnością i gładkością Polskiej mowy z każdym przeszłym zrównał i prawdą a szczyrością wykładu wszystkie inne celował, a temu, aby miał annotacyjne wykłady miejsc trudniejszych”. W chwili śmierci komisja pięciu cen-zorów pracowała jeszcze nad rewizją całego przekładu, która została wydana dwa lata po śmierci ks. Wujka (25 VIII 1599) w drukarni Łazarzowej w Krakowie. Świadom wagi tego, co się dokonało, arcybiskup gnieźnieński, prymas Stanisław Karński opatrzył pierwsze wydanie wstępem, zaznaczając: „Ten przekład po śmierci jego, od ludzi uczonych dobrze przejrany, i z dokładaniem tekstu Hebrajskiego i Greckiego, według przyjętej od kościoła edycji Łacińskiej, którą zwiemy *Vulgatam et veterem*, niedawno z rozkazania Pasterza najwyższego Klemensa VII wydanej, z pilnością poprawiony nad insze przekładania a probujemy i zalecamy”.

Tak z Wujkowego jak i z prymasowskiego objaśnienia wynika, że podstawową pomocą w tym niezbyt archaicznym i niezbyt nowatorskim tłumaczeniu – zgodnie z obowiązującą wówczas w całym Kościele katolickim zasadą – była Wulgata⁴. Chociaż podstawowym tekstem tłumaczonym przez Wujka była Wulgata, to jednak w miejscach, gdzie tekst Wulgaty zdawał się

⁴ Por. L. Moszyński, *Stworzenie świata (Gn 1,1-31) w przekładzie Wujka z Wulgaty (1599) i Budnego z hebrajskiego (1572)*, w: *Jan Jakub Wujek, tłumacz Biblii na język polski w czterechsetną rocznicę wydania Nowego Testamentu 1593-1993*, Łódź 1994, s. 50.

niejasny, tłumacz odwoływał się do tekstu oryginalnego, tzn. hebrajskiego, lub – jak w przypadku 2 Mch – do tekstu greckiego Septuaginty⁵. O sposobie używania Wulgaty wypowiada się – w odniesieniu do Nowego Testamentu – sam tłumacz w następujący sposób: „Kędy w greckim jest co inaczej, abo kędy jest co więcej abo mniej, niżli w łacińskim. Jedno ta jest różność, iż łaciński jako pewniejszy kładziemy w samym tekście, a grecki gdzie się kolwiek z łacińskim nie zgadza na brzegu znaczymy”⁶.

Biblia w przekładzie Wujka zmierza do „ściśłego, często dosłownego, werbalnego oddania oryginału (...) bez specjalnej troski o komunikatywność przekładu”⁷. Jej cechami charakterystycznymi było np. zastosowanie *oratio recta*, tj. mowy pośredniej, przy wprowadzaniu cudzych słów (np. „powiedzieli mu, że cię wszyscy szukają”) oraz imiesłowowych równoważników zdania, odpowiadających w tekście łacińskim formie *participium presentis activi*.⁸ Tendencją Wujka było też umieszczanie słowa posiadkowego „być” i „mieć” przed końcem zdania, tam gdzie tekst łaciński umieszcza je na końcu zdania. Zdania samodzielne rozpoczynane były od spójnika „i” oraz „a”, w miejsce łacińskiego „et”, co może być podyktowane nie tyle szablonowością, ile stylistyką oryginału, którą tłumacz stara się świadomie zachowywać. „Nowatorstwo J. Wujka nie wynika z wprowadzenia nowych struktur językowych (...) lecz zawarte jest w tym, iż umiał on w sposób wyważony, świadomy, krytyczny i twórczy korzystać z dorobku ówczesnej polszczyzny. Natomiast jego tradycjonalizm jest wynikiem kreacji, świadomego nawiązywania do tradycji, naśladowania wzorca odziedziczonego ze średniowiecza, budowania stylu biblijnego, będącego kontynuacją i zachowującego ciągłość w tradycji tłumaczeń biblijnych”⁹. W sumie – jak zauważa M. K o s s o w s k a – więcej niż połowę tekstu całej Biblii Wujek przełożył w sposób dosłowny¹⁰.

⁵ Por. ks. E. Gieparda, *Jan Jakub Wujek „Nowego Testamentu” wierny i szczyry tłumacz*, w: *Jan Jakub Wujek, tłumacz Biblii na język polski...*, s. 126.

⁶ Por. ks. E. Szymanek, *Przekład całej Biblii ks. Jakuba Wujka*, *Studia Gnesnensia*, t. I, s. 367.

⁷ Por. J. Czerniatowicz, *Niektóre problemy naukowe grezystyki w pracach biblistów polskich XVI i XVII w.*, Wrocław 1969, s. 21-22.

⁸ Por. D. Bieńkowska, *Jakub Wujek – nowator czy tradycjonalista*, w: *Biblia a kultura Europy*, red. M. Kamińska, E. Małek, Łódź 1992, s. 145.

⁹ D. Bieńkowska, *tamże*, s. 151.

¹⁰ *Biblia w języku polskim*, t. 1, Poznań 1968, s. 355.

Porównanie czterech tekstów razem, Septuaginty (LXX), Wulgaty (VL), tłumaczenia ks. Jakuba Wujka (W; pierwsze wydanie 1599) oraz własnego przekładu (SG) daje bardzo ciekawe rezultaty, które wiele mówią o charakterze przekładu księdza Wujka. Zebrawszy najciekawsze przykłady możemy podzielić je na trzy kategorie tekstów:

- A. niezgodne z LXX, zgodne z VL
- B. niezgodne z LXX, niezgodne z VL
 - dodanie wyrazu
 - opuszczenie wyrazu
 - zmiana wyrazu na inny
 - zmiana liczby
- C zgodne z LXX, niezgodne z VL

A. Niezgodne z Septuagintą, zgodne z Wulgatą

2 Mch 1,12

LXX	αὐτὸς γὰρ ἐξέβρασεν
VL	ipse enim ebullire fecit <i>de Perside</i>
W	on uczynił, że się wysypali z Persjiej
SG	on sam bowiem zawrzał gniewem

2 Mch 1,18

LXX	σκηνοπηγίας καὶ τοῦ πῦρός ὅτε Νεεμις
VL	et diem ignis <i>qui datus est</i> quando Neemias
W	i dzień Kuczek i dzień ognia, który dany jest kiedy Neemiasz
SG	Święto Namiotów i Ognia, podobnie jak wówczas, kiedy Nehemiasz

2 Mch 2,10

LXX	ἀνήλσεν τὰ ὀλοκαυτώματα
VL	consumpsit <i>holocaustum</i>
W	całopalenie strawił
SG	pochłonął całopalne ofiary

2 Mch 2,27

LXX	καθάπερ τῶ παρασκευάζοντι συμπόσιον
VL	sicut <i>hii</i> qui <i>preparant</i> convivium (2,28)

W jako *ci*, którzy ucztę *sprawują* (2,28)
 SG podobnie jak (...) temu, kto przygotowuje bankiet

2 Mch 2,32

LXX τοις προειρημένοις τοσοῦτον ἐπιξεύξαντες
 VL *de prefatione tantum dixisse sufficiat* (2,33)
 W z *przedmowy* ile się rzekło, *niech dosyć będzie* (2,33)
 SG dorzuciwszy to do wcześniej wypowiedzianych spraw

2 Mch 3,2

LXX συνέβαινεν καὶ αὐτοὺς τοὺς βασιλεῖ
 VL *fiabant ut ipsi reges et principes*
 W bywało, że i sami królowie i *księżęta*
 SG bywało, że sami królowie

2 Mch 3,4

LXX διηρέθη τῷ ἀρχιερεὶ τῆς κατὰ τὴν πόλιν ἀγορανομίας
 VL *obstinente sibi principe sacerdotum iniquum aliquid in ci-
 vitate moliri*
 W *choć mu się książę kapłańskie zastawowało, aby co złego*
 w mieście *broił*
 SG pokłócił się z arcykapłanem w sprawie urzędu nadzorcy
 miejskiego rynku

2 Mch 3,9

LXX ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως τῆς πόλεως ἀποδεχθεὶς
 VL a summo sacerdote *in civitate* esset exceptus
 W przyjęt w *mieście* od najwyższego kapłana
 SG przyjęty (...) przez arcykapłana i miasto

2 Mch 3,9

LXX ἀνέθετο περὶ τοῦ γεγονότος ἐμφανισμοῦ, καὶ τίνος ἕνεκεν
 πάρ εστιν δι εσάφησεν
 VL narravit de dato indicio *pecuniarum* et cuius rei gratia ades-
 set apparuit
 W powiedział jako dano znać o *pieniądzach*, i dla której rze-
 czy przyjechał
 SG wyjawiał o czym został powiadomiony i poinformował o celu
 przybycia

2 Mch 3,19

LXX	αἱ μὲν συνέτρεχον ἐπὶ τοὺς πυλῶνας
VL	procurrerant <i>ad Onian</i>
W	wybiegały <i>do Oniasza</i>
SG	gromadziły się przy bramach

2 Mch 3,34

LXX	τὸ μεγαλεῖον τοῦ κράτος
VL	magnalia Dei <i>et potestatem</i>
W	wielkie cuda <i>i moc Bożą</i>
SG	wielką moc Bożą

2 Mch 4,6

LXX	τὸν Σιμωνα παύλαν οὐ λημψόμενον τῆς ἀνοίας
VL	posse cessare ab stultitia <i>sua</i>
W	módz przestać od szaleństwa <i>swego</i>
SG	położenie kresu głupocie Szymona

2 Mch 4,7

LXX	ὑπενόθευσεν Ιάσων ὁ ἀδελφὸς Ονιου τὴν ἀρχι ερωσύνην
VL	<i>ambiebat</i> Iason frater Oniae summum sacerdotium
W	Jazon brat Oniaszów <i>domagał się</i> najwyższego kapłań-
	stwa
SG	Jazon, brat Oniasza w nieprawy sposób przejął arcykapłań-
	stwo

2 Mch 4,17

LXX	ἀσεβεῖν γὰρ εἰς τοὺς θείους νόμους οὐ ῥάδιον
VL	in leges enim divinas impie agere <i>impune non cedit</i>
W	bo przeciw prawom Boskim niezbożnie czynić <i>nie bywa</i>
	<i>bez skarania</i>
SG	wykraczanie przeciwko Bożym prawom nie jest rzeczą
	blahą

2 Mch 4,19

LXX	παρακομίζοντας ἀργυρίου δραχμᾶς τριακοσίας
VL	portantes argenti <i>didragmas trecentas</i>
W	którzy nieśli trzy sta <i>didrachmów</i> srebra
SG	aby zanieśli trzysta drachm srebra

2 Mch 4,31

LXX	θάπτον οὐ ὁ βασιλεὺς ἤκεν καταστῆλαι τὰ πράγματα
VL	festinanter itaque rex venit sedare illos
W	król wnet wyjechał uśmierzyć je
SG	król udał się szybko, aby uregulować sprawy

2 Mch 5,2

LXX	καθ' ὅλην τὴν πόλιν
VL	per universam <i>Hierosolymorum</i> civitatem
W	po wszystkim mieście <i>Jerozolimskiem</i>
SG	po całym mieście

2 Mch 5,8

LXX	ἐγκληθεὶς πρὸς Ἀρέταν τὸν τῶν Ἀράβων τύραννον
VL	<i>conclusus ab Areta Arabum</i> tyrannem
W	<i>będadz ściśniony od Arety</i> tyranna Arabskiego
SG	oskarżony przed Aretasem, władcą Arabów

2 Mch 5,13

LXX	ἀνήβων τε καὶ τέκνων ἀφανισμός
VL	<i>mulierum et natorum</i> exterminia
W	<i>niewiast i dzieci</i> wygubienia
SG	zagłada nieletnich, kobiet i młodzieńców

2 Mch 5,20

LXX	καὶ ὁ καταλειφθεὶς ἐν τῇ τοῦ παντοκράτορος ὀργῇ
VL	derelictus in ira <i>dei</i> omnipotenti
W	dla gniewu wszechmocnego <i>Boga</i> było opuszczone
SG	w gniewie Wszechmocnego opuszczone

2 Mch 5,27

LXX	Μακκαβαῖος δέκατος που γενηθεὶς
VL	Macchabeus qui <i>decimus</i> fuerat
W	Machabeusz, który był <i>dziesiąty</i>
SG	Machabeusz, zebrawszy około dziesięciu

2 Mch 6,1

LXX	ἐξαπέστειλεν ὁ βασιλεὺς γέροντα Ἀθηναῖον
VL	misit rex <i>senem</i> quendam <i>antiochenum</i>

W posłał król niektórego *starca Antiocheńczyka*
 SG posłał król geronta, Ateńczyka

2 Mch 6,1

LXX μεταβαίνειν ἀπὸ τῶν πατρίων νόμων τοῖς τοῦ θεοῦ νόμοις
 μὴ πολιτεύεσθαι
 VL ut *se transferrent* a patriis et Dei legibus
 W żeby się *przenieśli* od ojczystych i Bożych praw
 SG do odwrócenia się od praw ojczystych i niekierowania się
 według praw Bożych

2 Mch 6,8

LXX εἰς τὰς ἀστυγείτονας Ἑλληνίδας πόλεις
 VL in proximas *gentilium* civitates
 W do bliskich miast *pogańskich*
 SG w okolicznych miastach helleńskich

2 Mch 6,9

LXX τοὺς δὲ μὴ προαιρουμένους μεταβαίνειν ἐπὶ τὰ ἑλληνικὰ
 κατασφάζειν
 VL qui nollent transire *ad instituta gentilium* interficerent
 W tych którzyby niechcieli przenieść się *do ustaw pogańskich*,
 aby zabijali
 SG by zabijać tych, którzy nie chcieli przejść na helleńskie
 obyczaje

2 Mch 6,14

LXX μέχρι τοῦ καταντήσαντας αὐτοὺς πρὸς ἐκπλήρωσιν ἁμαρ
 τῶν κολάσαι
 VL ut eas cum *iudicii dies* venerit (...) puniat
 W aby je, gdy *dzień sądu* przyjdzie (...) pokarał
 SG aż dojdą one do przebrania miary grzechów, aby [je] karać

2 Mch 6,24

LXX οὐ γὰρ τῆς ἡμετέρας ἡλικίας ἄξιόν ἐστιν ὑποκριθῆναι
 VL non enim aetatem nostram dignum est *inquit fingere*
 W na nasze lata *zmyślać* nie przystoi
 SG udawanie bowiem nie jest godne naszego wieku

2 Mch 6,25

LXX καὶ μύσος καὶ κηλῖδα τοῦ γήρως κατακτήσωμαι
 VL maculam atque execrationem *meae* senectuti *conquiram*
 W bych zmaży i przeklęctwa starości *mojej nabył*
 SG okryłbym się wstydem i hańbą na starość

2 Mch 6,28

LXX ἐπὶ τὸ τύπανον εὐθέως ἦλθεν
 VL confestim ad suppellicium *trahebatur*
 W zaraz go na mękę *pociagniono*
 SG poszedł natychmiast na narzędzie egzekucji

2 Mch 6,30

LXX ἡδέως διὰ τὸν αὐτοῦ φόβον ταῦτα πάσχω
 VL propter timorem *tuum* libenter haec patior
 W dla bojaźni *twojej* rad to cierpieć
 SG chętnie ich doznaję z powodu Jego bojaźni

2 Mch 6,31

LXX οὐ μόνον τοῖς νέοις ἀλλὰ καὶ τοῖς πλείστοις τοῦ ἔθνους
 VL non solum iuuenibus sed et *universae genti*
 W nie tylko młodzieńcom, ale i *wszemu narodowi*
 SG nie tylko młodym, ale również większości narodu

2 Mch 7,5

LXX ἄχρηστον δὲ αὐτὸν τοῖς ὄλοις γενόμενον ἐκέλευσεν τη
 πυρᾷ προσάγειν ἔμπουν καὶ τηγανίζειν τῆς δὲ ἀτιμίδος
 ἐφ' ἱκανόσης τοῦ τηγάνου
 VL et adhuc spirantem torrerī in sartagine*m in qua cum diu*
cruciaretur
 W i jeszcze dychającego smażyć w panwi, w *której gdy go dłu-*
go męczono
 SG jeszcze oddychającego doprowadzić do ognia i smażyć na
 patelni. Podczas gdy para buchała obficie z patelni

2 Mch 7,6

LXX ὁ κύριος ὁ θεὸς θοροῦ καὶ ταῖς ἀληθείαις ἐφ' ἡμῖν παρα
 καλεῖται
 VL Deus aspiciat *veritatem et consolabitur in nobis*

W Pan Bóg wejrzy na prawdę, a *ucieszy się w nas*
 SG Pan, Bóg widzi i naprawę zmiłuje się nad nami

2 Mch 7,9

LXX ὁ δὲ τοῦ κόσμου βασιλεὺς ἀποθανόντας ἡμᾶς ὑπὲρ τῶν
 αὐτοῦ νόμων εἰς αἰώνιον ἀναβίωσιν ζωῆς ἡμᾶς ἀναστήσει
 VL rex mundi *defunctos nos (...) in aeternae vitae resurrectione suscitabit*

W król świata, nas (...) umarłe, na wiecznego żywota zmar-
 twychwstanie wzbudzi
 SG Król świata, nas, umierających za Jego prawa, wskrzesi
 nas do wiecznego ożywienia życia

2 Mch 7,29

LXX ἐπίδεξαι τὸν θάνατον ἵνα ἐν τῷ ἐλέει (...) κομίσωμαί σε
 VL suscipe mortem ut in *illa* miserationem (...) te recipiam
 W podejmi śmierć, abych cię (...) w *onym* zmiłowaniu przyjęła
 SG przyjmij śmierć, abym w miłosierdziu odzyskała ciebie

2 Mch 7,34

LXX μὴ μάτην μετεωρίζου φρυαττόμενος ἀδῆλοις ἐλπίσιν
 VL noli frustra extolli vanis spebus *in servos eius inflammatus*
 W nie wynoś się próżno daremnymi nadziejami, *rozpaliwszy*
się na sługi jego
 SG nie wynoś się bezpodstawnie, podniecając się próżnymi na-
 dziejami

2 Mch 7,35

LXX οὐπω γὰρ τὴν τοῦ παντοκράτορος θεοῦ κρίσιν ἐλπίσιν
 VL omnipotentis Dei et *omnia inspicientis iudicium effugisti*
 W jeszcześ nie uszedł sądu wszechmocnego, a *wszystko wi-*
dzącego Boga
 SG nie uciekłeś przed sądem Wszechmogącego, Czuwającego
 Boga

2 Mch 7,36

LXX οἱ μὲν γὰρ νῦν ἡμέτεροι ἀδελφοὶ (...) πόνον ἀενάου ζωῆς
 ὑπὸ διαθήκην θεοῦ πεπτώκασιν
 VL nam fratres *mei (...) sub testamento aeternae vitae effecti sunt*

- W bo *bracia moi* (...) w przymierzu *żywota wiecznego postanowieni sq*
 SG teraz bowiem nasi bracia (...) zginęli za przymierze Boga

2 Mch 7,39

- LXX πικρῶς φέρων ἐπὶ τῷ μυκτηριομῷ
 VL *indigne ferens derisum se*
 W *gniewając się, że był naigrany*
 SG gorzko znosząc szyderstwo

2 Mch 8,5

- LXX γενόμενος δὲ ὁ Μακκαβαῖος ἐν συστέματι „
 VL Macchabeus congregata *multitudine*
 W Machabeusz zebrałszy *mnóstwo*
 SG kiedy Machabeusz uformował oddział

2 Mch 8,12

- LXX τῷ δὲ Ἰουδα προσέειπεν περὶ τῆς τοῦ Νικάνορος ἐφόδου καὶ μεταδόντος τοῖς σὺν αὐτῷ τὴν παρουσίαν
 VL Iudas autem ubi conperit indicavit his qui secum erant *Iudaeis*
 W a Judas gdy się dowiedział oznajmił tym, którzy przy nim byli *Żydom*
 SG do Judy dotarła wieść o wyprawie Nikanora. Gdy przekazał swoim towarzyszom wiadomość

2 Mch 8,18

- LXX ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τῷ παντοκράτορι θεῷ
 VL nos autem in omnipotente *Domino*
 W ale my ufamy w *Panie* wszechmogącym
 SG my zaś w Bogu Wszechmogącym

2 Mch 8,20

- LXX οἱ ὀκτακισχίλιοι (...) ἀπώλεσαν
 VL ipsi *sex milia soli* peremerunt
 W samych tylko *sześć* tysięcy porazili
 SG osiem tysięcy [Judejczyków] pokonało

2 Mch 8,21

- LXX ἐφ' οἷς εὐθραπσεῖς αὐτοὺς παραστήσας

VL his *verbis* constantes effecti sunt
 W temi *słowy* stali się stałymi
 SG uczyniwszy ich dzięki temu odważnymi

2 Mch 8,28

LXX τὰ λοιπὰ αὐτοῖ καὶ τὰ παῖδια διεμερίσαντο
 VL residua ipsi *cum suis habuere*
 W a ostatek sami z *swoimi mieli*
 SG resztę podzielili między siebie i dzieci

2 Mch 8,33

LXX επινίκια δὲ ἄγοντες ἐν τῇ πατρίδι
 VL cum epicinia agerent *in Hierosolymis*
 W gdy dzień zwycięstwa w *Jeruzalem* obchodzili
 SG podczas gdy w ojczyźnie świętowali zwycięstwo

2 Mch 8,34

LXX ὁδὲ τρισαλιτήριος Νικάνωρ
 VL *facinorosissimus* autem Nicanor
 W *największy złoczyńca* Nikanor
 SG trzykroć występny Nikanor

2 Mch 8,35

LXX ὑπὲρ ἅπαν εὐημερηκῶς ἐπὶ τῇ τοῦ στρατοῦ διαφθορᾷ
 VL summam *infelicitatem* de interitu *sui* exercitus consecutus
 W wielkie *nieszczęście* z utracenia wojska *swego* podjawszy
 SG mając aż nadto szczęścia, po zniszczeniu wojska

2 Mch 9,7

LXX ὁ δ' οὐδαμῶς τῆς ἀγερωγίας ἔληγεν
 VL ille *nullo modo* a sua *malitia* cessaret (9,6)
 W acz on przedsię *żadnym obyczajem* od swej *złości* nie przestawał (9,6)
 SG on jednak wcale nie odstępował od swojej pychy

2 Mch 9,17

LXX πάντα τόπον οἰκητὸν ἐπελεύσῃ εἶθαι
 VL omnem locum *terrae* perambulatorum
 W po wszec miejscach *ziemie* przechodzić

SG przejdzie wszystkie miejsca zamieszkane

2 Mch 9,18

LXX τὰ κατ' αὐτὸν ἀπελπίσας ἔγραψεν πρὸς (...) τὴν ὑπογε
γραμμένην ἐπιστολὴν
VL *desperans scripsit (...)* epistulam
W *rozpaczając napisał (...)* list
SG *straciwszy nadzieję (...)* napisał (...) list

2 Mch 9,21

LXX ὑμῶν τὴν τιμὴν καὶ τὴν εὐνοίαν ἐμνημόνευον φιλοστόργως
VL *maximas agimus gratias (9,20)*
W *wielce dziękujemy (9,20)*
SG przyjaźnie wspominam waszą cześć i życzliwość

2 Mch 9,25

LXX ἀναδέδειχα τὸν υἱὸν Ἀντίοχον βασιλέα
VL *designavi filium meum Antiochum regem (9,24)*
W *syna mego Antyocha naznaczyłem królem (9,24)*
SG ustanowiłem królem [mojego] syna, Antiocha

2 Mch 9,25

LXX τὰς ἐπάνω σατραπείας τοῖς πλείστοις ὑμῶν παρεκα-
τετιθέα
VL *recurrens in superiora regna (9,24)*
W *dojeżdżając do wyższych królestw (9,24)*
SG udając się często do górnych satrapii

2 Mch 9,26

LXX συντηρεῖν τὴν οὐνοίαν εἰς ἐμὲ καὶ τὸν υἱόν
VL *unusquisque conservet fidem ad me et filium meum*
W *aby każdy wiarę przeciwko mnie, i przeciw synowi memu*
zachował (9,25)
SG *abyście (...)* zachowali należną życzliwość dla mnie oraz dla syna

2 Mch 9,27

LXX αὐτον ἐπιεικῶς καὶ φιλανθρώπως παρακολοῦσούντα (...)
συμπριενεχθῆς εσθαι
VL *communem vobis fore*

W i będzie wam *pospolarity*
 SG będzie się do was odnosił łagodnie i życzliwie

2 Mch 10,1

LXX τοῦ κυρίου προάγοντος αὐτούς
 VL Domino *se protegente*
 W *za obronę* Pańską
 SG gdy wiódł ich Pan

2 Mch 10,2

LXX τοὺς δὲ κατὰ τὴν ἀγορὰν βωμοὺς ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων
 δεδημιουργημένους (...) καθείλαν
 VL aras autem quas alienigenae per *plateas* extruxerant (...) *demolitus est*
 W ołtarze których byli cudzoziemcy *po ulicach* nabudowali (...) *rozwalili*
 SG zniszczyli ołtarze wzniesione na rynku przez cudzoziemców

2 Mch 10,4

LXX ἤεσοντες ἐπὶ κολίαν
 VL prostrati *in terram*
 W padając *na ziemię*
 SG leżąc na brzuchu

2 Mch 10,5

LXX μηνός ὃς ἐστὶν Χασελεν
 VL mensis *qui fuit casleu*
 W miesiąca *który był* Kasleu
 SG to jest [miesiąca] Kislew

2 Mch 10,9

LXX τοῦ προσαγορευθέντος Επιφανῶς
 VL qui appellatus est *Nobilis*
 W którego zwano *Zacnym*
 SG zwanego Epifanesem

2 Mch 10,13

LXX φαρμακεύσας ἑαυτὸν ἐζέλιπεν βίον
 VL *veneno vitam finivit*

W *trucizną żywota dokonał*
 SG otruwszy się, skończył życie

2 Mch 10,19

LXX πρὸς τὴν τούτων πολιορκίαν αὐτὸς ἐχωρίσθη
 VL ipse ad eas *quae amplius perurgebant pugnas* conversus est
 W sam się udał do tych *bitew więcej które przynagłały*
 SG sam oddalił się do miejsc, gdzie był bardziej potrzebny

2 Mch 10,30

LXX οἱ καὶ τὸν Μακκαβαῖον μέσον λαβόντες
 VL *ex quibus duo* Macchabeum *medium habentes*
 W z *których dwa* Machabeusza *między sobą mając*
 SG wzięli Machabeusza do środka

2 Mch 10,35

LXX θηριώδει θυμῷ τὸν ἐπίπτοντα ἔκοπτον
 VL *feroci animo* *incedentes ascendebant*
 W *srogiem sercem* idąc *wstępowali*
 SG pełni dzikiego gniewu zabijali kogo popadło

2 Mch 10,36

LXX ἐνεπίμπρων τοὺς πύργους
 VL *turres portasque* succendere *adgressi*
 W wieże *i bramy* palić *poczęli*
 SG podpalili wieże

2 Mch 11,23

LXX βουλόμενοι τὸν ἐκ τῆς βασιλείας ἀταραχοῦς ὄντας
 VL *volentes eos qui sunt in regno nostro sine tumultu* *agere*
 W chcąc, aby ci, którzy są w królestwie *naszym, bez trwogi* żyli
 SG pragnęliśmy, aby mieszkańcy królestwa byli spokojni

2 Mch 11,25

LXX πολιτεύεσθαι κατὰ τὰ ἐπὶ τῶν προγόνων αὐτῶν ἔθη
 VL *ut agerent secundum maiorum suorum consuetudinem*
 W aby się podług zwyczaju *przodków swych* rządili
 SG aby kierowali się według własnego obyczaju ich przodków

2 Mch 11,27

LXX πρὸς δὲ τὸ ἔθνος ἢ τοῦ βασιλέως ἐπιστολὴ τοιάδε ἦν
 VL *ad Iudaeos* autem regi epistula talis erat
 W a list *do Żydów* królewski taki był
 SG list zaś króla do ludu był następujący

2 Mch 11,31

LXX χρῆσθαι τοὺς Ἰουδαίους τοῖς ἑαυτῶν δαπανήμασιν
 καινόμοιοις
 VL ut Iudaei utantur *cibus* et legibus suis
 W aby Żydzi używali *pokarmów* i praw swoich
 SG niech Judejczycy (...) korzystają ze swoich zasobów i praw

2 Mch 12,6

LXX τοὺς δὲ ἐκεῖ συμφυγόντας ἐξεκέντησεν
 VL eos autem qui *ab igne refugerant gladio* peremit
 W a te którzy *ognia uszli mieczem* pozabijał
 SG oraz wybił tych, którzy się tam schronili

2 Mch 12,12

LXX εἰς τὰς σκηνὰς ἐχωρίσθησαν
 VL discessere ad tabernacula *sua*
 W odeszli do namiotów *swoich*
 SG oddalili się do namiotów

2 Mch 12,24

LXX ἤξιον μετὰ πολλῆς γοητείας
 VL *multis precibus* postulabat
 W prosił ich *wielkimi prośbami*
 SG prosił bardzo podstępnie

2 Mch 12,24

LXX διὰ τὸ πλείονων μὲν γονεῖς ὧν δὲ ἀδελφοὺς ἔχειν
 VL multorum ex *Iudaeis* parentes haberet ac fratres
 W wielu z *Żydów* miał rodzice, i bracią
 SG ponieważ miał [w niewoli] żony wielu, a braci innych

2 Mch 12,24

LXX τούτους ἀλογηθῆναι συμβήσεται

VL quos *morte eius* decipi eveniret
 W którymby przyszło oszukać się *dla śmierci jego*
 SG którym by nie okazano żadnej litości

2 Mch 12,25

LXX ἀπέλυσαν αὐτὸν
 VL *inlaesum eum dimiserunt*
 W puścili go *zdrowo*
 SG uwolnili go

2 Mch 12,27

LXX ἐπὶ Εφρων πόλιν ὄχυράν ἐν ἧ κατῴκει Λυσίας καὶ πᾶμι-
 φυλα πλήθη
 VL *ad Efron civitatem munitam in qua multitudo diversarum*
gentium habitabat
 W *do Ephrona miasta obronnego, w którym mnóstwo naro-*
dów rozlicznych mieszkało
 SG na Efron, ufortyfikowane miasto, w którym zamieszkiwał
 Lizjasz i ludność różnego pochodzenia

2 Mch 12,31

LXX προσπαλακαλέσαντες καὶ εἰς τὰ λοιπὰ πρὸς τὸ γένος
 εὐμενεῖς εἶναι
 VL *exhortati etiam de cetero erga genus suum benignos esse*
 (12,30)
 W napomniawszy, aby i na potem na naród *ich* łaskawi byli
 SG i prosili, aby i w przyszłości byli przychylni dla rodu

2 Mch 12,37

LXX τὴν μεθ' ὕμνων κραυγὴν ἐνσεισας
 VL *cum hymnis clamorem extollens*
 W z pieśniami *wołanie podnosząc*
 SG wydawszy (...) okrzyk wojenny, wśród hymnów,

2 Mch 12,38

LXX τῆς δὲ ἑβδομάδος ἐπιβαλλούσης
 VL *cum septima dies superveniret*
 W *a gdy* dzień siódmy *przyszł*
 SG ponieważ przypadł siódmy dzień

2 Mch 12,39

LXX τῇ δὲ ἐχομέωῃ ἦλθον οἱ περὶ τὸν Ἰουδαν
 VL sequenti die venit cum suis Iudas
 W nazajutrz Judas przyjechał zswemi
 SG następnego dnia ludzie Judy (...) poszli

2 Mch 12,45

LXX καωλλιστον ἀποκείμενον ωαριστήριον
 VL optimam haberent repositam gratiam
 W bardzo dobrą łaskę mieli zachowaną (12, 45)
 SG przygotowana jest wspaniała nagroda

2 Mch 13,1

LXX προσέπεσεν τοῖς περὶ τὸν Ἰουδαν Ἀντίοχον τὸν Εὐπάτορα
 παραγενέσθαι
 VL cognovit Iudas Antiochum Eupatoris venire
 W dowiedział się Judas, iż Antioch Eupator ciągnie
 SG ludzie Judy dowiedzieli się, że Antioch Eupator wyruszył

2 Mch 13,8

LXX ἐν σποδῷ τὸν θάνατον ἐκομίσατο
 VL ipse in cineris morte damnatus est
 W sam na popiołową śmierć zdan jest
 SG w popiele znalazł śmierć

2 Mch 13,13

LXX κρίναι τὰ πράγματα τῇ τοῦ θεοῦ βοήθειᾳ
 VL et Domini iudicio committere exitum rei
 W a sądowi pańskiemu skończenie rzeczy poruczyć
 SG przesądzić sprawę z Bożą pomocą

2 Mch 13,15

LXX ἀνέϊλεν εἰς ἄνδρας δισχιλίους
 VL interfecit viros quattuor milia
 W zabił (...) mężów cztery tysiące
 SG zabił dwa tysiące ludzi

2 Mch 13,15

LXX τὸν πρωτεύοντα τῶς ἐλεφάντων σὺν τῷ κατ' οἰκίαν ὄντι
 συνεκέντησεν

VL elephantorum *cum his qui superpositi erant*
 W elephanta, z tymi którzy na nim byli
 SG przebił największego ze słoni razem z jego przewodnikiem

2 Mch 13,23

LXX συνεχύθη τοὺς Ἰουδαίους παρεκάλεσεν
 VL Iudaeos deprecans *subditusque eis*
 W przepraszając Żydy, i podając się im
 SG wstrząśnięty zwrócił się do Judejczyków

2 Mch 13,24

LXX κατέλιπεν στρατηγὸν (...) ἡγεμονίδης
 VL *fecit eum (...) ducem et principem*
 W Machabeusza (...) uczynił go księżęciem i hetmanem
 SG pozostawił Hegemonidesa, stratega

2 Mch 14,1

LXX προσέπεπεν τοῖς περὶ τὸν Ἰοδαν
 VL cognovit *Iudas et qui cum eo erant*
 W dowiedział się Judas, i ci co z nim byli
 SG doszło do ludzi Judy

2 Mch 14,1

LXX διὰ τοῦ κατὰ Τρίπολιν λιμένος εἰσπλεύσαντα
 VL per portum Tripoli ascendisse *ad loca oportuna*
 W przez port Tripolu ciągnął na miejsca sposobne
 SG wpłynął (...) do portu w pobliżu Trypolisu

2 Mch 14,2

LXX κερρατήκεναι τῆς χώρας
 VL tenuisse regiones *adversus Antiochum*
 W wziął ziemię przeciwko Antiochowi
 SG przejął władzę nad regionem

2 Mch 14,3

LXX Ἄλκιμος δέ τις προγεγονὸς ἀρχιερεὺς
 VL Alcimus (...) qui summus sacerdos *fuera*t
 W Alcimus, który był najwyższym kapłanem
 SG Alkimos, przedtem arcykapłan

2 Mch 14,20

LXX	φανείσης ὁμοψήφου γνώμης ἐπένευσαν ταῖς συνθήκαις
VL	omnium <i>una fuit sententia amicitii annuere</i>
W	wszystkich <i>jedno zdanie było zezwolić na przyjaźń</i>
SG	po (...) ujawnieniu w głosowaniu swojej woli zgodzili się na [zawarcie] układów

2 Mch 14,33

LXX	ἱερόν ἐν ταῦτα τῷ Διονύσω ἐπιφανὲς ἀναστήσω
VL	templum hoc <i>Libero patri consecrabo</i>
W	a ten kościół <i>poświęcę Bachusowi</i>
SG	postawię wspaniałą świątynię Dionizosowi

2 Mch 14,35

LXX	σὺ κύριε τῶν ὅλων ἀπροσδεὴς ὑπάρχων
VL	tu Domine <i>qui universitatis nullius indiges</i>
W	Ty Panie wszech rzeczy, który <i>niczego nie potrzebujesz</i>
SG	Ty, Panie, ze wszystkich rządców [jedynie] samowystarczalny

2 Mch 15,3

LXX	ὁ δὲ τρισσαλτήριος ἐπρωόζησεν
VL	ille <i>infelix</i> interrogavit
W	on <i>nieszczęsny</i> zapytał
SG	ten zaś potrójny zbrodniarz zapytał

2 Mch 15,5

LXX	ὁμως οὐ κατέσχεν ἐπιτελέσαι τὸ σχέλιον αὐτοῦ βούλημα
VL	tamen non obtinuit <i>ut consilium</i> perficeret
W	wszakże nie dokazał, <i>aby był radę</i> wykonał
SG	nie udało mu się jednak wypełnić jego oburzającego zamiaru

2 Mch 15,12

LXX	αἰδήμονα μὲν τὴν ἀπάντησιν πράον δὲ τὸν τρόπον
VL	verecundum <i>visu modestum moribus</i>
W	wstydliwego <i>weźrzenia</i> , i skromnych <i>obyczajów</i>
SG	skromny w rozmowie, łagodnego sposobu [postępowania]

2 Mch 15,12

- LXX ἐκ παιδὸς ἐκμεμελετηκότα πά τῆς ἀρετῆς οἰκεία
 VL a puero *in virtutibus exercitatus sit*
 W z dzieciństwa *w cnotach* był ćwiczony
 SG od dzieciństwa wyćwiczony we wszystkich charakterystykach cnoty

2 Mch 15,15

- LXX παραδούναι τῷ Ιουδα ῥομφαίαν χρυσῆν διδόντα δὲ προσφωνῆσαι τάδε
 VL dedisse Iudae gladium aureum *dicentem*
 W podał Judzie miecz złoty, *mówiąc*
 SG podał Judzie złoty miecz, dając zaś [go] przemówił tak:

2 Mch 15,17

- LXX διέγνωσαν (...) γενναίως δὲ ἐμφέρεσθαι
 VL statuerunt *dimicare et configere fortiter*
 W postanowili *bić się i potykać* mężnie
 SG zdecydowali się (...) odważnie uderzyć

2 Mch 15,24

- LXX μεγέθει βραχίονός σου
 VL tremore magnitudinis brachii tui (15,23)
 W w strachu *wielkości ramienia twego (15,23)*
 SG potęgą Twojej prawicy

2 Mch 15,30

- LXX ὁ καθ' ἅπαν σώματι καὶ ψυχῇ πρωταγωνιστῆς ὑπὲρ τῶν πολιτῶν
 VL corpore et animo *emori pro civibus paratus erat*
 W ciałem i sercem *gotów był* dla mieszczan *umrzeć*
 SG całym ciałem i duszą w pierwszej linii walczył za obywateli

2 Mch 15,31

- LXX συγκαλέσας τοὺς ὁμοεθνεῖς καὶ τοὺς ἱερεῖς πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου
 VL convocatis contribulibus et sacerdotibus *ad altare*
 W zezwawszy mieszczany i kapłany *do ołtarza*

SG wezwał ziomków i kapłanów. Stojąc przed ołtarzem...

2 Mch 15,35

LXX ἐξέδησεν δὲ τὴν τοῦ Νικάνορος προτομὴν ἐκ τῆς ἄκρας
 VL *suspendit* autem Nicanoris caput in *summa arce*
 W *zawiesił* też głowę Nikanorową, *na wierzchu zamku*
 SG przekazał głowę Nikanora [ludziom] z Akry

2 Mch 15,38

LXX εἰ μὲν καλῶς εὐθίκτως τῇ συντάξει τοῦτο καὶ αὐτὸς ἤθελον
 VL *siquidem bene et ut historiae competit et ipse velim* (15,39)
 W a jeżeli dobrze i *jako historjiej przystoi*, tegom i sam pragnął (15,39)
 SG jeśli jest ono skomponowane pięknie i zgrabnie, to [właśnie] tego pragnąłem

2 Mch 15,38

LXX εἰ δὲ εὐτελῶς καὶ μετρίως τοῦτο ἐφικτὸν ἦν μοι
 VL *si autem minus digne concedendum est mihi* (15,39)
 W a jeżeli ni tak godnie, *ma mi bydz odpuszczono*
 SG a jeżeli [jest] marne i pospolite, to tylko na tyle było mnie stać

B. Niezgodne z Septuagintą, niezgodne z Wulgatą

– dodanie wyrazu

2 Mch 4,5

LXX τὸ δὲ σύμφορον κοινῇ καὶ κατ' ἰδίαν παντὶ μὲν τῷ πλήθει σκοπῶν
 VL *communem utilitatem apud semet ipsum considerans*
 W uważając sam u siebie pożytek *wszystkiego pospólstwa*
 SG mając na względzie wspólny interes całego ludu i swój własny

2 Mch 7,41

LXX ἐσχάτη δὲ τῶν υἱῶν ἡ μήτηρ ἐτελεύτησεν
 VL *novissime autem et mater consummata est*

W a na ostatek *po syniech* i matka koniec wzięta
 SG ostatnia zaś po synach zmarła matka

2 Mch 8,18

LXX οἱ μὲν γὰρ ὄπλοις πεποιθήασιν ἅμα καὶ τόλμαις ἔφησεν
 VL nam illi quidem armis confidunt ait simul et audacia
 W Bo oni (...) we zbrojach *swych* wspólnie i w śmiałości ufają
 SG oni bowiem (...) pokładają nadzieję w broni wspólnie z zu-
 chwałością

2 Mch 11,2

LXX λογιζόμενος τὴν μὲν πόλιν Ἐλλησιν οἰκητήριον ποίσειν
 VL gentibus habitaculum facturum
 W uczynić *je* miał mieszkaniem pogańskim
 SG zamierzając uczynić z miasta siedzibę Hellenów

2 Mch 11,13

LXX τοῦ δυναμένου θεοῦ συμμαχοῦντος αὐτοῖς
 VL Dei auxilio nitentes
 W polegając na *wszechmocnego* Boga pomocy
 SG [ze względu na] potężnego Boga, walczącego wspólnie
 z nimi

2 Mch 11,24

LXX ἀξιούντας συγχωρηθῆναι αὐτοῖς τὰ νόμιμα
 VL ac propterea postulare concedi sibi legitima sua
 W dla tego żądają *od nas*, abyśmy im dopuścili praw ich
 SG proszą, aby zezwolić im na ich [własne] prawa

2 Mch 14,5

LXX καὶ ἐπερωτηθεὶς ἐν τίνι διαθέσει καὶ βουλήῃ καθέστηκαν
 οἱ Ἰουδαῖοι προσ ταῦτα ἔφη
 VL et interrogatus quibus rebus et consiliis Iudaei niterentur
 W a pytano *go* na których rzeczach i radach Żydowie się
 sadzili
 SG i pytany, w jakim nastroju i zamiarze są Judejczycy

2 Mch 14,30

LXX συστρέφας οὐκ ὀλίγους τῶν περὶ αὐτὸν

VL paucis suorum congregatis
 W zebrałszy nie wiele *ludu* swego
 SG zebrał więc niemało swoich ludzi

– opuszczenie wyrazu

2 Mch 7,26

LXX ἐπεδέξατο πείσειν τὸν υἱόν
 VL promisit suasuram se filio *suo*
 W obiecała, że synowi radzić miała
 SG zgodziła się przekonać syna

2 Mch 8,9

LXX ὑποτάξας παμφύλων ἔθνη
 VL datis *ei* permixtis gentibus armatis
 W dawszy zmieszanych narodów zbrojnych
 SG ustanawiając [wodzem] (...) ludzi ze wszystkich narodów

2 Mch 15,13

LXX Θαυμαστην δε τινα καὶ μεγαλοπρεπεστάτην εἶναι τὴν
 περὶ αὐτὸν ὑπεροχὴν
 VL magni decoris *habitudine* circa illum
 W i wielkiej ozdoby przy nim
 SG a jakaś podziwu godna i wspaniała otaczała go potęgą

– zmiana wyrazu na inny

2 Mch 1,19

LXX ἐν κοιλώματι φρέατος τάξιν ἔχοντος ἄνυδρον
 VL ubi erat puteus *altus siccus*
 W gdzie była studnia *głęboka* a sucha
 SG we wnętrzu zbiornika bez wody

2 Mch 9,2

LXX εἰσεληλύθει γὰρ εἰς τὴν λεγομένην Περσέπολιν
 VL intraverat enim *ea* quae dicitur Persepolis
 W wjechał był *domiasta*, które zowią Persepolis
 SG wszedł bowiem do [miasta] zwanego Persepolis

2 Mch 10,15

LXX	οἱ Ἰδουμαῖοι ἐγκρατεῖς ἐπικαίρων ὀχυρωμάτων ὄντες
VL	Iudaei vero tenebant <i>oportunas</i> munitiones
W	Żydzi którzy mieli zamki <i>na różnych</i> miejscach
SG	Idumejczycy, silni dzięki korzystnie usytuowanym twierdzom

2 Mch 13,5

LXX	οὗτος δὲ ὄργανον εἶχεν περιφερῆς
VL	haec prospectum <i>habebat</i> in praecipuum
W	z tej <i>było</i> poźrenie na dół przykre
SG	wyposażona w obracający się mechanizm

2 Mch 13,13

LXX	πριν εἰσβαλεῖν τοῦ βασιλέως τὸ στράτευμα εἰς τὴν Ἰουδαίαν
VL	admoveret exercitum <i>ad Iudaeam</i>
W	z wojskiem przyciągnął do <i>Żydowskiej</i> ziemi
SG	zanim wojsko króla uderzy na Judeę

2 Mch 15,13

LXX	Θαυμασθῆναι δε τινὰ καὶ μεγαλοπρεπεστάτην εἶναι τὴν περὶ αὐτὸν ὑπεροχήν
VL	magni decoris habitudine <i>circa illum</i>
W	i wielkiej ozdoby <i>przy nim</i>
SG	a jakaś podziwu godna i wspaniała otaczała go potęga

2 Mch 15,16

LXX	δι' ἧς θαύσεις τοὺς ὑπεναντίους
VL	deicies adversarios populi mei <i>Israhel</i>
W	porazisz przeciwniki ludu mego <i>Izraelskiego</i>
SG	dzięki któremu zniszczysz nieprzyjaciół

2 Mch 15,39

LXX	οὕτως καὶ τὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ λόγου τέρπει τὰς ἀήκοαὺς τῶν ἐντυγχανόντων τῇ συντάξει
VL	ita legentibus si semper <i>exactus sit sermo</i> non erit gratus (15,40)
W	tak czytającym, jeśli <i>było</i> <i>pisanie doskonałe</i> nie będzie wdzięczne

SG tak też [umiejętne połączenie] stylu opowiadania z kompozycją sprawia przyjemność uszom czytelników

– zmiana liczby

2 Mch 3,1

LXX διὰ τὴν (...) καὶ μισοπονηρίαν

VL et animos odio habentes *mala*

W i dla serc nienawidzących *złego*

SG i [jego] nienawiści do zła

2 Mch 4,50

LXX μέγας τῶν πολιτῶν ἐπίβουλος καθεστώς

VL ad *insidias* civium

W na *zradę* mieszczanom

SG stając się wielkim prześladowcą obywateli

2 Mch 8,21

LXX ἐτόιμους ὑπὲρ τῶν νόμων καὶ τῆς πατρίδος ἀποθνήσκειν

VL pro *legibus* et patria mori parati

W gotowemi dla *zakonu* i ojczyzny umrzeć

SG gotowymi do śmierci za prawa i ojczyznę

2 Mch 8,23

LXX παραναγνοῦς τὴν ἱερὰν βίβλον

VL ad Ezra lecto illis *sancto libro*

W od Ezdrasza im przeczytane były *święte księgi*

SG po publicznym odczytaniu świętej księgi

2 Mch 10,16

LXX σύμμαχον αὐτοῖς γενέσθαι

VL ut essent *sibi* adiutor

W aby *im* był na pomocy

SG aby stał się ich sprzymierzeńcem

C. Zgodne z Septuagintą, niezgodne z Wulgatą

2 Mch 7,27

LXX τὴν ἐν γαστρὶ περιενέγκασάν σε μήνας ἐννέα

VL	quae te in utero <i>decem</i> menses portavi
W	któram cię <i>dziewięć</i> miesięcy w żywocie nosiła
SG	która nosiłam cię w łonie przez <i>dziewięć</i> miesięcy

2 Mch 10,24

LXX	τοὺς τῆς Ἀσίας γενομένους ἵππους συναθροίσας αὐκ ὀλίγους
VL	et congregato <i>exercitu</i> asiano
W	zgrupodziwszy <i>jezdne</i> z Azjiej
SG	zebrał niemało konnicy pochodzącej z Azji

2 Mch 12,2

LXX	Ἀπολλώνιος ὁ τοῦ Γενναίου
VL	Apollonius <i>gehennae</i> filius
W	Apolloniusz, syn <i>Genneusza</i>
SG	Apolloniusz syn Gennajosa

Powyższy przegląd czterech różnych tłumaczeń (LXX; VL; W; SG), dotyczących kontrowersyjnych tekstów pochodzących z 2 Mch w najlepszy sposób ilustruje sposób pracy ks. Jakuba Wujka, jego stosunek do Septuaginty oraz Wulgaty. Jednocześnie w stopniu wystarczającym obrazuje potrzebę ciągle nowych przekładów, które, choć nie dorównają Wujkowemu jako całości i nie zdobędą już tego samego znaczenia, przecież mogą ciągle jeszcze dostarczać przekładu mniej zależnego od Wulgaty, ale za to wierniejszego greckiemu oryginałowi.

Wskazówki E. Nidy dla nowych tłumaczeń

Wierność oryginałowi w dalszym ciągu będzie domagała się opowiedzenia po stronie tłumaczenia literalnego albo dowolnego. Razem z rodzinami nauk lingwistycznych wiek XX próbuje się na swój sposób rozwiązać dylemat między tłumaczeniami literalnymi a dowolnymi, między formą a treścią oryginału. Dzięki tym badaniom także teoria przekładu biblijnego zyskała swoje własne, naukowe ujęcia¹¹. Trzeba jednak pamiętać o tym, że – bez względu na wiek – każde tłumaczenie odzwierciedla w jakiś sposób ideologię i kulturę tłumacza i jego środowiska, co

¹¹ E. Nida, *Toward a science of translating. With special reference to principles and procedures involved in Bible translating*, Lciden 1964.

w pewnym stopniu przekreśla możliwość całkowitej bezstronności tłumacza, i dlatego w gruncie rzeczy każdy przekład jest jednocześnie w mniejszym lub większym stopniu interpretacją.

Dzisiaj – według wyników badań Nidy – nie należy pytać już o to, czy dany przekład jest poprawny, w akademickim tego słowa znaczeniu, ale o to, dla kogo jest on poprawny? Sam namaszczony styl nie odpowiada też – prawdę mówiąc – zamiarowi, jaki przyświecał twórcom Nowego Testamentu, posługującym się przecież greką *koine*, tj. językiem popularnym, ludowym. Podniosły styl i wyspecjalizowane słownictwo nie wystarczają, aby przekład został dostatecznie dobrze zrozumiany przez zwykłego – nie naukowego – odbiorcę. Dziś przekład jest – według niego – poprawny dopiero wtedy, gdy bywa jednoznacznie zrozumiany przez tego czytelnika, do którego jest kierowany. Istnieje zaś wiele przykładów na to, że określony tekst jest oddany poprawnie, a jednak jego rozumienie w danym środowisku jest całkowicie błędne.

Błędne więc byłoby założenie, iż wszyscy odbiorcy przekładu mają te same uzdolnienia i możliwości rozumienia oraz reagowania na tekst. Jest całkiem odwrotnie. Istnieją wielkie grupy odbiorców przekładu, które reagują i rozumieją tekst w całkiem różny sposób. O tym, w jaki sposób reagują, decyduje wiele spraw, np.:

- wiek odbiorcy,
- wykształcenie,
- stopień dostosowania się do określonych modeli zachowań,
- znajomość specjalistycznych form językowych,
- stopień obycia z językiem,
- stopień obycia z praktyką religijną.

Te czynniki decydują w dużym stopniu o reakcji odbiorcy na przekład i nie można ich nie doceniać. Kiedyś, przy przekładzie trzeba było starać się o oddanie dialektów, które docierały bliżej do odbiorcy niż język narodowy. Dzisiaj największymi przeszkodami na drodze poprawnego rozumienia tekstu są raczej tzw. dialekty społecznojęzykowe, zwane też czasami *dialektami pionowymi*. Różnice w wykształceniu np. sprawiają, że tylko nikła część słuchaczy rozumie bardziej wysublimowany stylistycznie język literacki (np. różnica między profesorem a uczniem; między dyrektorem a portierem; między starcem a dzieckiem). Wszystko to skłania tłumacza do odwoływania się do mowy potocznej, która pozwala dotrzeć do szerszego audytorium, do posługiwania się szczególną formą języka, która np. opuszcza wiele tzw. gramatycznych słów i stosuje skróty.

Z tego tytułu powstało pojęcie tzw. najściślejszej naturalnej równowagi, zakładające, że dobre tłumaczenie nie powinno wcale wyglądać na tłumaczenie. Gramatyka i styl nie powinny zdradzać, że tekst oryginalny został napisany w obcym języku. Reguła najściślejszej naturalnej równowagi, lub inaczej mówiąc ekwiwalencji, zmierza ku temu, aby przy przekładzie posługiwać się sformułowaniami stojącymi najbliżej treściowego znaczenia oryginału. Nie ma bowiem tłumaczenia, które byłoby identyczne z oryginałem. Chociaż warunki historyczne i kulturalne, z czasów, w których powstawało biblijne orędzie, były dość odmienne od dzisiejszych, to jednak dzisiejszy odbiorca tłumaczenia winien je rozumieć w taki sam sposób, jak odbiorca oryginału. Idealny byłby więc taki przekład, który umożliwiłby odbiorcom reagować w ten sam sposób, w jaki reagowali kiedyś odbiorcy oryginału.

Nie od rzeczy jest też zwrócenie uwagi na to, że tekst Pisma Świętego jest tłumaczony głównie po to, aby był słyszany, a nie po to, aby był czytany. Pociąga to za sobą unikanie słów podobnie brzmiących, zwracanie uwagi na to, iż słuchacz nie ma możliwości rozróżnienia dużych i małych liter, tak jak to jest przy czytaniu.

We wszystkich przekładach literackich istnieje określone napięcie między formą a treścią, między stylem a przekazem. Przy przekładzie Pisma Świętego napięcie to jest jeszcze większe, aniżeli przy innych tekstach. Jest bowiem Pismo – poza wszystkimi innymi czynnikami – przede wszystkim relacją o działaniu Boga w ludzkiej historii. Napięcie to z pewnością towarzyszyło nieustannie pracy księdza Jakuba Wujka.

bp Stanisław GADECKI

BIBLIOGRAFIA

Septuaginta Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes, volumen I, Leges et historiae, editio nona, Stuttgart 1935; *Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem, editio altera emendata, tomus II, Proverbia – Apocalypsis, Appendix*, Stuttgart 1975; *Biblia to jest księgi Starego y Nowego Testamentu, według łacińskiego przekładu starego, w Kościele powszechnym przyjętego, na Polski ięzyk z nowu z pilnością przełożone z okładaniem textu Żydowskiego y Greckiego, y z wykładem Katholickim, trudniejszych miejsc, do obrony Wiary świętey powszechney przeciw kacerstwom tych czasów należących przez D. Jakuba Wuyka z Wą-*

growca, *Kraków M.D. XC IX*; E. Dąbrowski, *Nowy przekład Pisma Świętego z języków oryginalnych. Krytyczna ocena tzw. Biblii Tysiąclecia*, Londyn 1967; M. Kossowska, *Biblia w języku polskim*, tom 1, Poznań 1968; J. Czerniatowicz, *Niektóre problemy naukowe greco-tytyki w pracach biblistów polskich XVI i XVII w.*, Wrocław 1969; E. Szymanek, *Przekład całej Biblii ks. Jakuba Wujka*, *Studia Gnesnensia*, tom I, Gniezno 1975, 366-368; E.A. Nida, *Einige Grundsätze heutiger Bibelübersetzung*, w: *Eine Bibel viele Übersetzungen. Not oder Notwendigkeit*, red. S. Meurer, 1978; R. Kassuhke, *Übersetzen – das Unmögliche möglich machen*, w: *Eine Bibel viele Übersetzungen. Not oder Notwendigkeit*, red. S. Meurer, 1978; V. Bertalot, *Tradurre la Bibbia. Problemi della traduzione della Bibbia Ebraica*, Torino 1980; D. Bieńkowska, *Jakub Wujek – nowator czy tradycjonalista*, w: *Biblia a kultura Europy*, red. M. Kamińska, E. Małek, Łódź 1992; L. Moszyński, *Stworzenie świata (Gn 1,1-31) w przekładzie Wujka z Wulgaty (1599) i Budnego z hebrajskiego (1572)*, w: *Jan Jakub Wujek, tłumacz Biblii na język polski w czterechsetną rocznicę wydania Nowego Testamentu 1593-1993*, Łódź 1994; E. Gieparda, *Jan Jakub Wujek „Nowego Testamentu” wierny i szczyry tłumacz*, w: *Jan Jakub Wujek, tłumacz Biblii na język polski w czterechsetną rocznicę wydania Nowego Testamentu 1593-1993*, Łódź 1994.